

Dr Savo VUKMANOVIĆ

NIKOLA ST. LJUBIŠA

Kao prevodilac i originalni stvaralac devedesetih godina prošlog vijeka u književnosti se kod nas pojavio Nikola St. Ljubiša, pjesnik danas skoro zaboravljeni.¹ Njegova pojava u ondašnjoj crnogorskoj nerazvijenoj, monotonij i jednolikoj poeziji označavala je jednu novu notu i izvjesno poetsko obogaćenje.

Ljubiša se rodio 1868. godine u selu Blizikuće u Paštrovićima, ukraj Budve, u seljačkoj porodici.² Otac mu se zvao Stjepan, koji je mlad umro.³ Osnovnu školu učio je u rodnom mjestu, a gimnaziju na Cetinju, u Zagrebu i Beogradu.⁴ Za prvo vrijeme školovanja primao je stipendiju crnogorske vlade i pomoć svoga strica, ondašnjeg mitropolita crnogorskog Visariona Ljubiše (1823 — 1884), a 1888, kada je došao u Beograd, za njega se zauzimao, poslije stričeve smrti, novi crnogorski vladika Mitrofan Ban kod Sava Grujića, ministra inostranih djela Srbije, da mu izradi materijalnu pomoć.⁵ Poslije završene gimnazije Ljubiša je učio i Bogoslovsko-učiteljsku školu na Cetinju. Godine 1893. upisao se u Duhovnu akademiju u Petrogradu koju je posjećivao u toku četiri godine »u punom tečaju nauka« i završio sa dobrim uspjehom.⁶ Poslije svršenih studija Ljubiša se vratio u domovinu, gdje

¹ O Nikoli Ljubiši vrlo je malo pisano. Postoji samo jedna kratka napomena Trifuna Đukića, *Pregled književnog rada Crne Gore*, Cetinje, 1951, str. 113 i članak N. S. Martinovića, *Sivaranje*, 1953, str. 489—493.

² Godinu Ljubišina rođenja uzeli smo prema njegovoj diplomi koju je 4. juna 1897. dobio kao završeni magistar Duhovne akademije u Petrogradu, Arhiv SRCG, 1914, fasc. 101, br. 2685. Međutim, Martinović navodi za godinu njegovog rođenja 1870, što smatramo da nije tačno.

³ Za Nikolu su pogrešno naveli, prvo T. Đukić, a poslije i N. S. Martinović da je sin književnika Stefana Ljubiše. U ovome su se najvjerojatnije paveli po istovjetnosti imena.

⁴ Prema privatnim pismima koje posjeduje Milan Ljubiša, viši bankarski službenik, koji danas živi u Budvi, Stari Grad, br. 12. — M. Ljubiša mi je dao i još izvjesne podatke o pjesniku Ljubiši na čemu sam mu zahvalan.

⁵ Isto.

⁶ Arhiv SRCG, 1914, fasc. 101, br. 2685.

je ostao »četiri godine kao činovnik na raspoloženju«. Krajem 1901. godine »materijalni su ga uzroci prinudili, o čemu ima i uvjerenje tadašnjih vlasti«, kako sam kaže u jednoj predstavi Ministarstvu prosvjete i crkvenih poslova Crne Gore, »te je potražio službu u Rusiji, gdje je proveo sve vrijeme do 1914. godine« kada se povratio u domovinu. Ubrzo po dolasku, 27. septembra, Ljubiša je podnio molbu ondašnjem ministru, Gavru Ceroviću, u kojoj ga moli »da mu odredi mjesto za nastavnika ruskog jezika i bogoslovskih predmeta u jednoj od srednjih škola kraljevine, po mogućnosti« i sa željom da to bude na Cetinju sa tadašnjom platom od 2.400 perpera«. Tri dana poslije ovoga, 30. oktobra, »s obzirom na njegovu višu spremu i školovanje, postavljen je za kontraktualnog nastavnika cetinjske Bogoslovo-učiteljske škole«, o čemu je ubrzo dobio i kraljev ukaz.⁷

U Bogoslovskoj školi na Cetinju, u kojoj su tada nastavu održavali Marko Dragović, Pera Bogdanović, Dušan Đukić, Ilija Šobajić, Vladimir Popović, Aleksa Ivanović, Boško Dumović i Pero Vučković, kao direktor, Ljubiša je bio vrlo potreban kao nastavnik. Odmah u početku dobio je pet bogoslovskih predmeta da predaje. Pored ovih ponuđena mu je još i nastava ruskoga jezika, ali on je zamolio Savjet škole da ga toga oslobode, »ne zbog toga što ne bi mogao da predaje, nego s obzirom na broj predmeta«, koje je već dobio za koje nema ni udžbenika ili su bili sasvim nepovoljni.⁸

Kao nastavnik Ljubiša je na Cetinju ostao za sve vrijeme dok je škola radila ratne 1915. godine. S padom Crne Gore napustio je zemlju i izbjegao u Francusku. U tuđini, kao izbjeglica, Ljubiša je proveo tri godine u Parizu u svojstvu prosvjetnog radnika. Nježan, neotpornog zdravlja i sa vječnom nostalgijom za svojim zavičajem tamo se i razbolio od španske groznice i liječio. Umro je u bolnici »Hôtel Dieu« 8. a sahranjen 19. februara 1919. godine na groblju »d'Ivre« kod Pariza (XIV divizija, 11 linija, grob 18).⁹

Ljubiša je bio lirska romantična priroda. Sudeći po njegovoj poeziji, on je neosporno imao pjesničkog dara i ukusa. Još u đačkim danima pokazivao je življi i jači interes za književnost. Prema jednom pismu, koje je 1887. godine iz Zagreba pisao Davidu Ljubiši,¹⁰ on se tamo sastaje i sa Jovanom Sundečićem, tada popularnim pjesnikom, koji je u to vrijeme radio na istoriji Crne Gore i saopštavao ponešto u »Obzoru«. Godine 1892, Ljubiša je ispjevao pjesmu »Ja i vila«,¹¹ koju je objavio tek 1900, a 1894. pre-

⁷ Arhiv SRCG, 1914, fasc. 101, br. 2502 i 2685.

⁸ Isto, fasc. 102, br. 3068.

⁹ *Glas Crnogorca*, Neji kod Pariza, 1919, br. 65.

¹⁰ David Ljubiša (1867—1941) strijeljan je od Italijana kao talac za vrijeme trinaestojulskog ustanka i borbe na Brajićima.

¹¹ *Ja i vila, Luča*, Cetinje, 1900, juli, sv. VII, str. 407—409.

pjevao je u Petrogradu i spjev velikog ruskog pjesnika Mihaila Jurjeviča Ljermontova »Mciri«, koji je 1897. štampan u »Glasu Crnogorca«,¹² a 1899. i kao posebno izdanje.¹³ Od tih prvih početničkih stihova, mladički sjetnih i diskretnih, Ljubiša je u toku nekoliko godina, koliko je svega radio na književnosti, ispjevao oko tridesetak po temama i sadržini različitih pjesama; opisnih, ljubavnih, prigodnih i misaono-pesimističkih. To su originalne tvorevine i prevodi stranih pjesnika, ruskih: Nadsona, Polonskog, Krugova, Ljermontova i engleskog Bajrona, koje je zavolio i često ih prevodio. U njihovim pjesmama naš je pjesnik nalazio i samog sebe, svoje raspoloženje, shvatanja i svoj pogled na život i svijet.

Od Sejmona Jakovljeviča Nadsona (1862—1887), velikog i u svoje vrijeme omiljenog i vrlo popularnog pjesnika, Ljubiša je prepjevao dvije pjesme, idealističku »Ideal« i drugu bezimenu, koja je prožeta gorkim pesimizmom i istovremeno visoko socijalno-humanim osjećanjima. Za pjesnika »život nije igra sudbe besmislene« niti »gozba nehajne gluposti, otrov sumnje, borbe svakodnevn«e, već razumom on se visoko penje:

»Gdjeno plamen vječito se kreće,
gdjeno čovjek, kruna međ' stvorenja
nad svijetom visoko uzl'jeće«.

Uzdignut razumom i vođen idealom, život »leti nad masom« i »obara sve urešene kumire« koji služe »prahu ništavnome«. On je jedini koji vječito živi »iznad vlasti sv'jeta sujetnoga«,

divan kumir, koga čovjek njivi
u ljepoti duha plamenoga«.

(»Ideal«)¹⁴

Druga pjesma Nadsonova je bolna žalopojka o neproživljenoj i nesrećnoj mladosti. To je dirljiva i tragična istorija jednog tek nastalog mladog života u kome naš pjesnik otkriva i svoju ličnost:

»Pokoljenje naše ne zna mladost šta je —
o njoj osta priča za današnji svijet.
Um našega doba rano otrova' je
moći prve sile, prvi srca let!«

Pjesnik tuguje što su zloba i vrag zacarili. Njega neprekidno biju jadi, muči ga neizvjesnost, nagriza pakost i ideali mu se ruše i padaju u prah. Stoga, u znaku bratstva i humanosti, poziva i viče:

¹² *Glas Crnogorca*, Cetinje, 1897, br. 7—10.

¹³ Mihailo J. Ljermontov, *Mciri*, poema, preveo Nikola St. Ljubiša, Cetinje, 1899, str. 33.

¹⁴ *Ideal*, Luča, 1897, januar — februar, sv. I — II, str. 3.

»Na rábotu, braćo, porok neka pada;
srce k srcu brata, ruka ruci da —
niko da ne reče bilo makar kada:
u vjekove prošle što ne živjeh ja!«

* * *15

Za čitaoce *Luče*, gdje je i objavio svoje pjesme, Ljubiša je o Nadsonu, povodom desetogodišnjice njegove smrti, 1897. godine, napisao i jedan kraći informativan članak, u kome je iznio tragičnost pjesnikova života i istakao bitne crte njegovog pjesničkog stvaralaštva. Prema njegovoj ocjeni, to je poezija tužna, puna ljubavi za nevolje i stradanja drugoga, neposredna i zvučna, »zaogrnuta prekrasnim pjesničkim ruhom«. U pjesnikovim elegičnim i zvonkim stihovima ima puno žalosti i tuge, ali i utjehe i bodrenja da se ne klone i »dušom ne predaje«. Na kraju Ljubiša još navodi da je njegov profesor Lamanski, slavista, Nadsona upoređivao sa našim Brankom Radičevićem i da je prema ruskom pjesniku i kralj Nikola ispjevao pjesmu »Ja bih htio umrijeti«. ¹⁶

U svom pjesničkom stvaranju Ljubiša je bio i pod uticajem Jakova Petrovića Polonskog (1819 — 1898), koji je, isto tako, kao i Nadson i još više bio cijenjen i omiljen u svoje doba. Sa Majkovim ¹⁷ i Fetom ¹⁸ Polonski je popunjavao književnu prazninu koja je nastala bila u ruskoj poeziji poslije smrti njihovog velikog učitelja Puškina. Po temama i sadržaju njegove su pjesme različite, ljubavne, opisne i mistično-religiozne. Iz njih provejava duboka humanost, težnja za istinom i vjera u ljudsku dobrotu i plemenitost. Sve su to osobine i svojstva koja su inspirisala i Ljubišu kao pjesnika. Od Polonskog on je kao i od Nadsona dao dva prevoda, »Pjesmu« i jednu bezimenu, koje su obje tople, nježne i ustreptalih osjećanja. U prvoj je ukazao na moć i snagu pjesme koja prati čovjeka dokle god se u njemu rađaju svijetli i srećni trenuci, a čim ovih nestane i »dušu napane vrag«, ispuni je »prevarom groznom« i

»kad ti se srce ledom pokrije,
kad podlost ljudska tebe nasmije,
i vijor zala ponese nagli —
pjesme već nema, moj brate dragi!« ¹⁹

Druga pjesma je tužno i živo sjećanje na nekadašnju ljubav koje naš pjesnik neposredno saopštaje kao svoj doživljaj:

¹⁵ Nadson, *Luča*, maj, sv. V, str. 201.

¹⁶ Simeon Đ. Nadson, *Luča*, 1897, januar — februar, sv. I — II, str. 78—80.

¹⁷ Majkov Apolon (1821 — 1897), ruski pjesnik, pjevao misaone pjesme u stihu klasične tradicije.

¹⁸ Fet Atanasije (1820—1892), pjesnik lakih i muzikalnih poetskih nahnuća.

¹⁹ *Pjesma* (Polonski), *Luča*, 1897, april, sv. IV, str. 141.

Никола Ст. Лубиша

»Na uho mi šapće tio,
a po licu nježno pali
mojom rukom što sam svio
kose njene pramen mali«.

(* * *20)

Od ruskih pjesnika Ljubiša je još preveo pjesmu »Listići iz dnevnika« Aleksandra Vasiljevića Kruglova (rođen 1853), i poemu Mihaila Jurjevića Ljermontova (1814 — 1841). Obje potiču iz 1897. godine. U Kruglovoj pjesmi pjeva se o jednoj umrloj ljubavi u koju se Ljubiša uživio kao da je njegova. Njemu kao bogoslovu život u petrogradskoj Duhovnoj akademiji i vjerske predrasude, koje su mu skućavale samostalnost duha, svakako je bila bliska i istorija glavnog junaka u Ljermontovom spjevu »Mciri«, mladog iskušenika, brđanina koji je pobjegao iz manastira na slobodu. U mladom kaluđeru, gorštaku, koji svoju otadžbinu zamišlja kao slobodnu i srećnu zemlju, on je vidio oličenje odvažnosti i energije i poziv na djelatnost i borbu. Ljubiša je spjev rano zavolio i prema njegovom označenju preveo ga prvi u srpskoj književnosti, kada je bio na drugoj godini studija, a objavio pri završetku škole, na nepunu godinu dana poslije prepjeva istoga djela Okice Gluščevića (1897). Njegov prevod na mnogim mjestima ne izostaje iza svih onih koji su poslije njega došli, Gluščevića Dragutina Ilića, Nikole Bartolina, Blaža Vukićevića-Sarapa i drugih. Po ocjeni stručne kritike Ljubiša je djelo dobro preveo, na nekim mjestima ga je skraćivao, ali nigdje nije ispuštao smisao teksta, održavao je rimu i umjesto jamba, koji je u originalu, upotrijebio je trohej. Kao prevodilac, poslije Marka Vrbice (Marinka), Jovana Popovića-Lipovca i Sava Račete, koji su prije toga ponešto prevodili iz Ljermontova za crnogorsku javnost, on je dao još jedno djelo velikog ruskog pjesnika.²¹

Kroz Ljermontova, koji je bio pod jakim uticajem Bajronove poezije, a i po sklonosti svoje duše, koja je bila za tužne akorde, Ljubiša je zavolio i velikog engleskog pjesnika bola i razočarenja i od njega preveo pjesme »Duša mi je mračna« (1899) i »Iz Bajrona« (1900). Uz prvu on je dao i napomenu da ju je Bajron, da bi dokazao da nije lud, kako su ga mnogi smatrali, ispjevao u jednom trenutku nadahnuća, a da nije načinio ni jednu grešku. Pjesma je sva u mračnom, pesimističkom tonu:

»Nek' je pjesma tužna, k'o v'jenac mi s neba;
ja mrzim da čujem prevesele zvuke.

Tebi zborim, pjevče, meni suza treba —
suza da mi grudi ne prsnu od muke!

²⁰ * * * Luča, 1900, april, sv. IV, str. 194.

²¹ Miodrag Sibinović, *Ljermontov u srpskoj književnosti (do drugoga svetskog rata)*, Beograd, 1971.

Ah, dugo se, dugo u njih čaša lila
stradanja i muke — sad je došla mjera!
Grozni časak stiže — grud se napunila
kao pehar smrti, što je pun čemera.«

(»Duša mi je mračna«)²²

Druga Bajronova pjesma je tuga za dragom od kojeg je postavila ljudska zloba, ali čiji je lik ostao u njegovom srcu da ga niko više ne može izbrisati pa ni sama smrt. Očigledno i kroz ispovijest velikog engleskog pjesnika i naš je pjesnik davao oduška svojim ljubavnim osjećanjima.

Uporedo sa prevođenjem, Ljubiša je i samostalno književno stvarao. U vremenu od 1892. do 1900. ispjevao je oko dvadesetak pjesama. U poeziji on nije bio produktivan niti sasvim originalan. Njegove su pjesme nastale najviše pod uticajem pjesnika koje je prevodio. Poput njih on je obrađivao motive i naslijedio njihov ton, misli i osjećanja. Ipak, Ljubišina poezija sadrži i znatnih originalnih crta. U njoj se ogleda lik mladoga čovjeka i idealiste iz ondašnje crnogorske nacionalno-romantične sredine, čije su se slobodarske težnje i želje sukobljavale sa stvarnošću i koji je još imao i ličnih kriza i udara. Kao patriotu Ljubišu je tištilo i osjećanje austrijskog podanika. Njega je »sumor« hvatao i »led« bio što mu je »mili zavičaj... sivom maglom pokriven«. Jedino kada je u svojim prigodnim pjesmama pjevao o Crnoj Gori i njenim vodećim ličnostima postajao je vedar i ushićen. Sve nade rodoljuba vezivao je za ovu »bogodanu« zemlju za koju je vjerovao još da će nam donijeti slobodu i izvesti »svesrpsko« jedinstvo.

Lirika Ljubišina je opisna, ljubavna i refleksivno-pesimistička. Sva je ona prelivena dubokom sjetom i melanholijom i istovremeno prožeta humanim osjećanjima i težnjom za istinom i pravdom. U svom pjesničkom stvaranju, motivima, mislima i tonom Ljubiša je bio pod jakim uticajem mnogih evropskih romantičara, pjesnika »svjetskoga bola«, koji su tugovali zbog nesavršenosti svijeta, iznosili njegovu sudbinsku besmislenost u vasioni, isticali nesklad koji postoji između njihovih zahtjeva i stvarnosti i Indiju smatrali za zemlju mudrosti. Poput njih, i naš je pjesnik pjevao o svjetu, »nebesima i ljudima koji se raduju zlu«, o svojoj teškoj sudbini, usamljenosti i ostavljenosti od svakoga i obrađivali teme iz indijskih legendi u kojima je tražio izvore zaborava. U jednoj svojoj pjesmi, u kojoj govori o gavranu, žalosnoj ptici, svome sadrugu, koji, iako leti visoko vasionom grakće, »ima isto tako svoje jade«, Ljubiša je na simboličan način objasnio i karakter svoje poezije. Pero iz krila gavrana, koje je u letu palo na

²² *Duša mi je mračna* (Bajron), *Luča*, 1899, juli — avgust, sv. VII — VIII, str. 273.

njegovo čelo, on je protumačio kao »zlu sudbinu« koje mu donosi nesreću. »Od toga doba na njegovoj liri potekli su samo »crni akordi«. ²³

Tužni akordi odjekuju skoro u svim Ljubišnim pjesmama, bez obzira na njihovu vrstu i predmet o kojem pjevaju. Razlika je samo u njihovoj jačini i u neposrednosti izraza. Ljubiša je opisivao prirodu, njene pojave, bića i predmete u njoj i sve to uzimao kao okvir ili simbole preko kojih je izražavao svoje misli i osjećanja. Jesen je u njemu pobuđivala tužna raspoloženja:

»Snove snivam, a s prozora moga
magla nosi moj sumorni gled...
Padu suton mira vječitoga,
vječne noći pokriva me led!
Moje srce neće kucat' više,
smiriće se burne noći te
i prestaće duša da uzdiše:
sve joj želje, ljubav, nad i sve!«

(»U jesen«) ²⁴

Mračna i duboka jesen pjesnika je još umarala i ubijala mu dušu. On ništa više nije vidio ni čuo do samo zvijuk vjetra koji je nosio suho lišće:

»To je pjesma smrti,
nju sad pjevam i ja...
Svenulo je cv'jeće;
pupolj se ne razvija —
svenuo sam i ja!«

(»Iz dnevnika«) ²⁵

Nije mnogo bolje bilo sa pjesnikovim raspoloženjem ni u proljećnim danima, u lijepim majskim noćima, osutim zvijezdama i ispunjenim mirisima cvijeća. Novi utisci njemu su donosili samo bol i tugu. U životu pjesnik je svuda vidio promašenost ideala, obmanu i laž. Razočaran i sa skepsom on se pitao ko mu je brat, prijatelj ili drug pravi:

»Mre i vjera, nad se gubi...
Cv'jet najljepši otrov ima;
istina me grozno ubi:
teško li je s neljudima!
Ko na prave gazi put«,

²³ *Crno pero gavranovo, Luča, 1900, sv. VIII.*

²⁴ *Luča, 1899, septembar i oktobar, sv. IX i X, str. 365—366.*

²⁵ *Iz dnevnika, Luča, 1900, septembar, sv. IX, str. 489.*

tog nepravda svuda ganja;
časť, pravica mrtvi čute,
a demonu sv'jet se klanja.«

(* * *)²⁶

Posebno majske noći sa zvjezdanim nebom uzbuđivale su pjesnika i donosile mu nemir. One su ga beznadežno i tužno podsjećale na slične večeri i na najintimnije ljubavne časove koje je sa svojom dragom provodio na obalama Neve uz zvučne šumove njenih valova:

»Preminuli dani i godine duge,
sujeta mi sv'jeta ubi duši moć;
ne osjećam više ni radosti ni tuge;
ostavi me rano sv'jetla majska noć.«

(»Majske noći«)²⁷

Vrlo je nježna i puna naivne djetinjske ljepote Ljubišina pjesma u kojoj njegova draga, svjesna da se ubrzo moraju rastati, određuje na nebu zvijezdu u koju će oboje sa suznim očima da gledaju i da šalju jedno drugome pozdrave:

»Potonja zvijezda što sja,
mili moj, to smo mi;
ona među nama neka je
znak vječite ljubavi.«

(»Zvijezda ljubavi«)²⁸

Pjesnik i sam zna da se za života nikada više neće sastati sa svojom dragom. Stoga mu je jedina i posljednja želja da mu ona poslije smrti dođe na grob, ubere cvijeće koje će joj prenijeti njegov uzdah i otkriti sliku duše:

»Kad podigneš dveri groba,
gledaj oka hladnu zjen!
Tu ćeš naći lika oba,
gdje v'jek ljubi sjena sjen!«

(»Potonja želja«)²⁹

Ljubišine pjesme su izraz čitavog njegovog bića, njegove duhovne biografije. Po njima, u vrijeme kada ih je stvarao, možemo da pratimo njegov unutrašnji život i zbivanja. U tom pogledu vrlo su karakteristične i dvije njegove pjesme, koje nose isti naslov i nastavljaju se, »Pored starčeva groba«, a koje su ispjevane u vremenskom intervalu od tri godine, prva 1897, a druga 1900.

²⁶ * * * Luča, 1900, maj, sv. V, str. 240.

²⁷ Majske noći, Luča, 1898, maj—juni, sv. V, str. 223.

²⁸ Zvijezda ljubavi, Luča, 1899, novembar—decembar, sv. XI i XII, str. 450.

²⁹ Potonja želja, Luča, 1899, maj i april, sv. III i IV, str. 143.

Iako pjesnik ne imenuje direktno starca o kome pjeva, mi s pravom pretpostavljamo, a tako vjeruju i neki njegovi najbliži, da je to njegov stric, poznati crnogorski mitropolit Visarion Ljubiša (1823 — 1884), koji je svog sinovca materijalno pomagao u školovanju, a možda i pripremao i protiv njegove volje da ga naslijedi na vladličanskoj stolici.

Pjesme »Pored starčeva groba« su žalopojke i bolne ispovijesti pjesnikove na grobu svoje »svetinje« i »svete uspomene«, za koju je sudbinu svoju vezao i čiji mu se »lik visoko prema nebu uzdiže«. Na grob starčev on je došao da mu iskaže svoje jade što mu grudi pritiskuju i da ga uvjeri da se u životu drži njegovih savjeta i njegovog primjera:

»Ja koračam pravo kao i ti što si,
ti, sijedi starče, što si u grob sad;
klonim se od sv'jeta, a ljubav me nosi
k tebi, sveti prahu, da iskažem jad.«

Svom »starcu« pjesnik se još zaklinje da mu nikada suza neće okvasiti tuđu ruku« i da će »vječno služiti pravdi dokle god ne izgori kao žizak pred oltarom:

»Sa ognjišta žića tako duša zbori:
gazi trnje, gazi, al' put nek' je prav! . . .
Vjeruj, starče dobri, kada dođe doba
suđenoga dana, mene nije strah,
mogu leći mirno pored tvoga groba —
neokaljan leći pored praha — prah.«

(»Pored starčeva groba«)³⁰

Pjesnik se nije bojao smrti. On kao da ju je i naslućivao da će ubrzo doći sa željom da to bude u proljeće kada su slavuji, laste i cvijeće u njegovom zavičaju. Vjeruje da ga »niko oplakati neće« do samo majka, »jedino sunce što ga još grije«, koja, iako je doživjela duboku starost, ipak nije nadživjela sina, zato je moli da ga u času smrti zakloni od svijeti da ne sazna pravu istinu o njegovom životu:

»No ti, majko, nježno me zakloni
u tom času vječnoga rastanka;
nek' sv'jet ne zna kako sam ga plaka'
kakva duša gorke suze roni.«

(»Ja ću umr'jet'«)³¹

Stupanjem u zrelije doba, preuzimanjem svakodnevnih dužnosti, koje su bivale sve zamašnije i naročito poslije političkih

³⁰ *Pored starčeva groba*, Luča, 1897, novembar i decembar, sv. XI i XII, str. 477; 1900, oktobar, sv. X, str. 551—552.

³¹ *Ja ću umr'jet'*, Luča, 1900, februar, sv. II, str. 78.

prilika, koje su se zbivale u Rusiji, Ljubiša je prestao da pjeva. Tek mnogo docnije, kada se opet našao u tuđini, u izbjeglištvu, bez domovine, u njemu su se probudila patriotska nostalglična osjećanja i nova poetska nadahnuća. Iz ovoga vremena sačuvano nam je nekoliko njegovih neposredno doživljenih, elegičnih stihova:

»Čarobnu Boku sanjam,
gdje kraj ognjišta b'jedna
maternjom suzom rošen
djetinjstvu minu san...
Htio bih s jutarnjim zvonom
duh moj da se uznosi,
mog naroda jade bogu da izlije,
suzu lire moje lahor da raznosi
s miomirom smilja Gora paštrovskije,«³²

Ljubiša je romantični pjesnik: subjektivan, maštovit, emotivan i misaon. Njegova poezija nosi sve osnovne crte romantizma. Ona je puna ljubavne čežnje, moralnih refleksija, sentimentalnih osjećanja i tugovanja nad svojom sudbinom. Ponegdje u njoj ima i stvarnih, realnih opisa koji su, kada je u pitanju rodni kraj, najčešće prelazili u idiličnost. U svom pjesničkom stvaralaštvu Ljubiša je bio pod uticajem naše narodne poezije i još više evropskih romantičnih pjesnika, koji su izražavali sjetu i melanholiju koja je proizlazila iz nečeg nepovratnog i izgubljenog i iz saznanja da je sve u životu nepostojano, varljivo i ništavno. Poput njih, i on je ispovijedao ista osjećanja i raspoloženje koje je dolazilo iz njegovih unutrašnjih doživljaja i spoljnih događaja koji su na njega djelovali. Svoju ranu, mladičku ljubav, Ljubiša nije ostvario brakom niti se uopšte ženio. On je kao očevidac jako doživio i rusku revoluciju iz 1905. godine, o kojoj je, po iskazima njegovih srodnika, sa simpatijom govorio i propovijedao njene napredne socijalne ideje. Ljubiša je i poeziju shvatio kao istinu, kao treptaj srca, svjetlost sunca, ljubav i kao lijek za liječenje i uzdizanje čovjeka za sve što je lijepo, plemenito i velikodušno. Bez nje za njega ne bi bilo života i čovjekom bi zavladao mrak, zloća i pakost.

Svoje pjesme Ljubiša je pisao lako i tečno, čistim narodnim jezikom. Rječnik mu je govorni, preduzet iz naše narodne poezije. Ljubiša se služio i metrom naše narodne pjesme, osmercem i desetercem, pored još i dvanaesterca. Njegovi stihovi su često zvučni i skladni, bolji od mnogih drugih poznatih iz onoga vremena. Primjećuje se da je Ljubiša u svojim originalnim pjesničkim ostvarenjima umjetnički bio bolji i neposredniji nego u pre-

³² Čarobnu Boku sanjam..., Glas Crnogorca, Neji kod Pariza, 1919, br. 65.

vodima i prepjevima. Pored drugog, i to bi govorilo da ovaj pjesnik nije bio bez pjesničkog duha i talenta. Svojim književnim stvaralaštvom on umnogom podsjeća i na svog prethodnika u crnogorskom pjesništvu, na Stevana Perovića Cucu, Njegoševa sestrića i prvog našeg bajroniste. Oba su bili romantični subjektivni pjesnici. Oba su ispjevali po tridesetak erotičnih, nostalgičnih i refleksivno-pesimističkih pjesama i bili pod uticajem drugih pjesnika na koje su se ugledali u idejama, tonu i izrazu. Obojica su rano i prestali da pjevaju, jedan usljed svoje prerane i nenadne smrti,³³ a drugi što je nastupila promjena u njegovom unutrašnjem životu. Njihovo kratkotrajno književno stvaranje nije im ni dozvolilo da se razviju u mnogo jače i samostalnije pjesnike i da daju svoju pravu mjeru.

³³ Stevan Perović Cuca (1830 — 1857).